

FÖLDES GYÖRGYI, GÖRÖZDI JUDIT, NÉMETH ZOLTÁN,
PARTI NAGY LAJOS, ZÁVADA PÁL

Műltfeldolgozás és irodalom Közép-Európában

A bennünk élő múlt

NÉMETH ZOLTÁN ■ *Rendezvényünk a Babylon című prágai irodalmi folyóirat projektjéhez kötődik, amelynek keretén belül még 2014.június 13-án került sor a Minulost v nás (A múlt bennünk) címet viselő konferenciára. A kerekasztal-beszélgetéssé átminősülő akción kortárs cseh, szlovák, magyar, lengyel, fehérorosz írók, költők és irodalomtörténészek beszélgettek a múlttól, a kelet-közép-európai kommunista diktatúrákról, ellenzékiévről, 1968-ról, 1989-ről. A beszélgetést Petr Placák, a cseh underground irodalom közismert alakja, Václav Havel baráti köréhez tartozó értelmiségi vezette, aki a cseh ellenzék és szamizdat irodalom prominens személyisége volt az 1980-as években. Placák ugyanazt a kérdést tette fel mind a 15 résztvevőnek, amelyet most én is feltennék az itt ülőknek, hogy a múlt, illetve a család mennyire szólt bele a szocializációjukba és személyes identitásukba. Én is azt szeretném megkérdezni tőbát, hogy a családi emlékezet évtizedei vagy évszázadai nyomán az itt ülők identitása számára mit jelentett a múlt?*

Családi emlékezet, szocializáció és személyes identitás

FÖLDES GYÖRGYI ■ Az én életem ilyen szempontból elég sajátosan alakult, különösen, hogy most itt ülünk a Szlovák Intézetben. Én egy zsidó családból származom, amennyire én tudom, majdnem 100 százalékig zsidók vagyunk. Illetve utólag kiderült, hogy volt egy úknagymamám, aki grófi származású volt, és valahogy beszivárgott a családba. Erre furcsa módon csak felnőttkoromban jöttem rá, pontosabban a nagymamám, aki elkezdett utánajárni a családfának – és az is különös, hogy ez a nagymamámnak a 90-es években jutott eszébe

Azért érdekes, hogy itt vagyunk, mert én ott, a túlsó oldalon nőttem föl, a Rákóczi út túlsó oldalán, a Kazinczy utca környékén, a Nagydíófa utcában. Tehát a családom a 70-es években, amikor én gyerek voltam, itt lakott a régi gettónak a területén. Itt laktak, de a nagyszüleim csak valamikor az 50-es években költöztek ide, akkor már éppen kezdett feloldódni a gettó, amikor ők ide kerültek, (addig kicsit feljebb laktak, a Hernád utcában). Tehát itt éltünk, de valahogy csak az 10-es éveim közepén kezdett bennem tudatosodni, hogy én zsidó vagyok.

Két ünnepet megtartottunk, de valahogy ez az egész identitás csak akkor kezdett bennem nagyon erősen kialakulni, amikor a Kádár-korszak vége felé erről egyáltalán nyíltan beszélni kezdtek. Úgyhogy csak fokozatosan alakult ki bennem ez

a zsidó identitás, ami persze sok más elemmel ki egészül. A Kádár-korszak vége felé kezdett igazán érdekessé válni, hogy kik azok a zsidók, hogyan éltek a század elején, mi történt velük Auschwitzban, mit csináltak utána.

ZÁVADA PÁL ■ Hát nekem, amióta az eszemet tudom, tudomásom van róla, hogy szlovák származású vagyok. Mind a négy nagyszülőm szlovák, már csak azért is, mert kisgyerek koromban szlovákul beszéltek hozzám Tótkomlóson, ők törték a magyart. És hogy vidéki vagyok. Ennek nemcsak Szegeden, Pécsen, ahol az iskoláimat végeztem, voltam tudatában, hanem amikor ezek után Budapestre kerültem, akkor még inkább.

Ez nem olyasmi, amiről nagyon könnyen el lehet feledkezni. Ugyanakkor meg egy olyan feladvány is volt, amit kitűztem magamnak, hogy ezt még jól kell tudni megoldani, íróilag kell tudni megoldani.

Ezek után erről itt, hogy nacionálé, nyelv, kultúra szempontjából honnan valósi és topográfiailag honnan való az ember, illetve a társadalmi ranglétra melyik lépcsőfokáról való, és így tovább, ezekről ugye – tekintve, hogy meg kellett tennem bizonyos mobilitási lépéseket – nem nagyon lehetett elfeledkezni, de rögtön hozzáteszem, hogy emiatt én soha nem néztem sértődötten az én soromra, nem is éreztem úgy, hogy ez nehéz volna, vagy hogy ettől nehezebb volna. Igyekeztem úgy tekinteni erre, mint ami az én életemet gazdagítja, hogy egy csomó mindent tudok, amit ti nem tudtok. Szóval nekem valami ilyesmi volt a fejemben, amikor még nagyon ködös elképzeléseim voltak arról, hogy miben is lehetne megmutatkozni, milyen műfajban, irányban lehetne ezt az én speciális helyzetemet kamatoztatni. Nos, én elkezdtem szociológusként dolgozni, szociográfiai kutatásokat

végeztünk, életút-interjúkat készítettünk. És ott szépen megtanultam, hogy ha a helyzetet meg akarjuk ismerni, akkor a helyzet és a benne szereplők történetével kell kezdenünk, visszamaszni a múltba, hasonló kérdéseket föltenni, mint amelyet Németh Zoli tett föl nekünk az előbb.

Csináltam életút-interjúkat, és végül nem volt olyan nagyon nehéz rájönni, hogy akkor talán hazamegyek, és ezt a módszert otthon is kipróbálok. Nekem így kezdődött a tudatos találkozás, a szembesülés azzal, hogy nekem, illetve a családomnak múltja is van, a falumnak története van. Mindennek az előzményéről beszélnek különféle források, de azokkal vigyázni kell, egyrészt mert hazudoznak, másrészt meg rossz az emberek emlékezete, tendenciózusan félrevisz. De ez már izgalmasabb. Tehát érdemes keresni, kutatni, gyűjteni, interjúzni, régi fotókat keresni, dokumentumokat másolni, és így tovább, és megpróbálni ezekkel valamit kezdeni. És akkor eljut az ember odáig, hogy most már úgy érzem, hogy visszaköszönnek a történetek, hogy most már ne tessék mondani, mert ezt már jobban tudom. Akkor az embernek ebből csömöre lesz, és valahogy arra fordul, hogy ebből inkább fikciót kéne írni, és ehhez keresni a táptalajt mindabból, ami összegyűlt. Minthogy én 20. századi történelmi regényeket írok, írtam eddig, ezért aztán hasznát tudtam venni mindennek.

GÖRÖZDI JUDIT ■ Én Szlovákiában élek, Pozsonyban nőttem föl, konkrétan Pozsonypüspöki városrészben, ami máig strukturált magyar közösgéssel bír. A családom magyar, amennyire a családi emlékezet vissza tud menni, kis lengyel meg kis német behatásról van tudomásunk. Apám, Takács András ráadásul a magyar néptáncmozgalom egyik megalapítója Szlovákiában, nemzetiségi érdekvédelmi ügyekben is benne volt a keze, vagyis

FÖLDES Györgyi
[Textus, szimbólum, allegória – Szimbólumelvélyű poétika a klasszikus modernségben](#)
Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2012

GÖRÖZDI Judit
[Hangyasírás, csillagmorajlás](#)
Kalligram, 2006

„A magyar irodalom szlovákiai fogadtatásáról”
Magyar Lettre Internationale, 193

„Esterházy Péter történelmi tárgyú regényeiről”
Magyar Lettre Internationale, 94

NÉMETH Zoltán
[A kapus öröme a tízenegyessel](#)
Kalligram, 1999

[Olvasáserotika](#)
Kalligram, 2000

Talamon Alfonz
Kalligram, 2001

[A széttartás alakzatai. Bevezetés a fiatal irodalom olvasásába](#)
Kalligram, 2004

[A bevégezhetetlen feladat. Bevezetés a szlovákiai magyar irodalom olvasásába](#)
Nap kiadó, 2005

Parti Nagy Lajos
Kalligram, 2006

[Feszített nyelvtükör](#)
Nap kiadó, Dunaszerdahely, 2011

[Az életmű mint irodalomtörténet. Tózsér Árpád](#)
Kalligram, 2012

[A posztmodern magyar irodalom hármás stratégiája](#)
Kalligram, 2012

„Mágikus realizmus a magyar irodalomban”
Magyar Lettre Internationale, 94

„Az elmúlt idők irodalmáról”
Magyar Lettre Internationale, 95

PARTI NAGY LAJOS

Se dobok, se trombiták
Jelenkor, 1993
Magvető, 2008

A hullámzó Balaton
Jelenkor, 1994, 1999
Magvető, 2005

Hősöm tere
Magvető, 2000, 2005

Grafitnesz
Magvető, 2003

A fagyott kutya lába
Magvető, 2006

Fülkefor és vidéke
Magvető, 2012

Mi történt avagy sem
Magvető, 2013

Fülkeufória és vidéke
Magvető, 2014

ZÁVADA Pál
Kulákpréssé
Művelődéskutató, 1986
Magvető, 2006

(Sipos Andrásal)
Statárium (szociográfia)
MTA Szociológiai Kutatóintézet, 1989

Mielőtt elcsúszna
Jelenkor, 1996

Jadviga párnája
Magvető, 1997

Milota
Magvető, 2002

A fényképező utókor
Magvető, 2004

Időgen testünk
Magvető, 2008

(Korniss Péter fotóival)
Egy sor cigány. Huszonnégy magyar
Corvina, 2011

Természetes fény
Magvető, 2014

a családukban a magyar tudat és kultúra ápolása az átlagosnál talán erősebben volt jelen.

Hogy mennyire határozta meg ez a fajta szocializáció az én életemet? Hát azt gondolom, hogy teljesen. Magyarok lenni Szlovákiában vagy egyáltalán kisebbségi helyzetben, ez nem magától értetődő dolog, hanem döntés kérdése is (első-sorban a családé, másodsorban az egyéné), amivel nemcsak a fontos kérdésekkor szembesül az ember, például kiélezett történelmi pillanatokban, amiből a nagyszülei és a szülei generációjának is jutott, vagy például iskolaválasztáskor, névhasználat-választáskor, hanem folyamatosan, rengeteg apró hétköznapi szituációban, például hogy a pozsonyi buszon magyarul vagy szlovákul beszélget-e az ismerősével, s hogy normál hangerővel vagy halkán teszi-e. Vagyis kisebbségi helyzetben az identitásával folyamatosan kénytelen foglalkozni az ember, tisztázni kénytelen magában a legkülönbözőbb vonatkozásokat.

Viszont azt gondolom, hogy ez gazdagít. Az érem egyik oldala, hogy tisztáznunk kell a saját pozíciónkat, a másik viszont az, hogy a többségi társadalomhoz és kultúrához is meg kell találnunk a viszonyunkat. Gazdagít tehát azért is, mert két kultúrába látunk bele. Akarva-akaratlanul, többé vagy kevésbé, ez aztán személyes sors kérdése. Az én életem úgy alakult, hogy eléggé. A Szlovák Tudományos Akadémián dolgozom, és pont az a dolog, hogy a magyar irodalmat közvetítem a szlovákok felé. Nekem fontos ez a kettősség, hogy a jó kis magyar identitásom ezáltal kicsit meg van piszkálva, rá van kérdezve, és fontos az, hogy nemcsak két kultúrában vagyok benne, hanem kettőre tudok kívülről is nézni.

PARTI NAGY LAJOS ■ Azon gondolkodtam, miközben a többiek hallgattam, hogy most valamit nagyon határozottan és egyértelműen kéne mondanom az identitásomról... Nekem soha életemben semmi bajom nem volt azzal, hogy az én identitásom egyértelműen magyar. Ugyanis a nyelvhez, az anyanyelvemhez kötődik, amivel dolgozom, ami az anyagom. És tulajdonképpen ez az egyetlen dolog, ami köt engem Magyarországhoz, de ez nagyon sok természetesen. Azzal együtt, hogy én félig sváb vagyok, vagyis hogy anyai ágon az én fölmenőim rendes Mária Teréziás svábok voltak, és ráadásul gyerekkoromban egy eléggé sváb identitású faluban kezdtem el beszélni, már amennyire az ötvenes években még létezhetett sváb identitású falvak. Tehát én lényegében a sváb anyámtól, a sváb nagyanymtól tanultam magyarul... De hát ők az én megítélésem szerint sokkal jobban tudtak magyarul, mint történetesen svábul. A másik teljesen magyar ág, apám az anyámat úgy ismerte meg, hogy katonatisztként, első generációs értelmiségiként, átkerült a Dunántúlra Füzesgyarmatra, és úgy házasodtak össze. Ahhoz a fertályhoz nekem túl sok közöm ösztintén szólva nem volt, viszont eszembe sem jutott, hogy az én identitásomat valamiféle svábság vagy nem teljesen magyarság befolyásolta volna. Akárhogy nézzük, az én identitásomat elsősorban az iskola formálta, sokkal inkább, mint a család.

De hogy még egy csavar legyen: ezek az én anyai nagyszülei dunai hajósok voltak. Nagypám a Bajor Lloyd nevű német vállalat

alkalmazottjaként járta a Dunát, a Fekete tenger-től a Fekete erdőig, vagyis Regensburgig, ameddig hajózható volt. Uszályokat kormányzott, és ez tematizálódott is, tehát a világ úgy volt berendezve az én gyerekkoromból nézve, hogy az egyik tetején van Regensburg, Passau és mondjuk Bécs, a másik teteje vagy alja, ahogy vesszük, Brajla. A fent az mindig egyértelműen a Nyugatot jelentette, a lent az pedig Szerbiát, Bulgáriát, Romániát. És akárhogy járom körül, ha rá akarok kérdezni az identitásomra, az pontosan ez a fluktuáció, ez a folyása a világnak től-ig. Nem mondhatnám, hogy egy hely vagy egy dolog. Vagyis nekem akkor ilyen dunai hajós uszály-identitásom van mindezekelőtt, miközben a nyelv alapvetően magyar.

Tülexponált-e a történelmi tudatunk?

NÉMETH ZOLTÁN ■ Köszönöm. Egyébként szándékos volt ez a talán provokatív kezdőkérdés. Prágába én is úgy indultam, hogy konferenciára megyek, és utána eléggé mellbevágó volt, hogy a családomról, identitásomról beszéljek széles körben. Az én anyai nagypámát például Csehszlovákiába deportálták a II. világháború után, kényszermunkára, ez nagyon megdöbbentő lehetett számukra, hiszen cseh kontextusban egészen másként hangzanak a szavak ebben az esetben. És biába vittem magammal a nehezen megírt tanulmányomat, ennek a felolvasására nem került sor ezen a konferencián.

A feltett kérdés kapcsán valami olyasmit mondtam ott, hogy a magyar irodalom és a magyar identitás számára a történelem rendkívül kitüntetett dolog, és hogy a 20. századot csak úgy tudjuk elképzelni, mint irtózatos tragédiáknak a sorozatát. Tehát hogy ez a legendás magyar pesszimizmus ebből a tülexponált történelmi tudatból eredeztethető. Nem tudom, mi erről a véleményetek? Ilyen-e a 20. századi történelem? Minden közép-európai nemzet így van-e ezzel, hogy szinte már nem is normálisan kemény viszonyt alakít ki a saját történelmével, vagy igaz-e ez egyáltalán? ZÁVADA PÁL ■ Én ezt teljes szívemből tagadom. Ha van ilyen nemzetkaraktológiai vonásunk, ha van ilyen séma, ami a magyarságról elterjedt, akkor annak ahhoz biztosan nincs köze, hogy túl sokat foglalkoznak a múltjukkal, vagy túlságosan szembe néznének a múltjukkal, vagy túlságosan beletemetkeznének, és még a regényeiket is erről írják – ettől aztán nagyon rosszkedvűk lesz.

Mert ez a história természetesen rettenetes história, és a 20. század minden létező századok legborzasztóbbika, és ha ennek a történelmével egyáltalán foglalkozunk, vagy akiket behelyezünk bármilyen regényes históriába, az bizony csak pesszimizta végkicsengésű lehet, és ez az egész művelet, ez csak kotrás bele az iszapba és fulladás bele a jövőtlenségbe. És hát nem csoda, hogy ezek után persze a skálán rosszul szerepelünk optimizmus dolgában.

Szerintem ez mélységesen félrevezető gondolatmenet, ha van ilyen, mert én valahogy fordítva gondolom, fordítva szeretném, hogy legyen. Hogy egyrészt a mégoly rettenetes történelmünkkel való találkozás, szembesülés sem feltétlenül elkerülendő olvasmányokban kell, hogy testet öltözzön, másrészt mégiscsak vannak olyan találkozások,

amelyek akár katartikusak helyenként, akár ironikusak, akár önreflexióra lehetőséget adók, akár humorral átítatottak, ha nem annyira csábítóan és vonzóan és világhírűen humorral átítatottak is, mint a cseheknek a Hašeknek köszönhetően, de mégis. Azért nekünk is volt egy Örkény Istvánunk... Lehetőséget ad ez a fajta szembenézés, ez a fajta találkozás a múltunkkal vagy történelmünkkel, a történeteink gyökerei után való kutatás, a történelem kontextusába való önmagunk behelyezése, mindenféle problémáink gyökereinek kikutatási vágya, szóval mindez adhat igazán föl-szabadító, igazán életöröme okot adó élményeket. NÉMETH ZOLTÁN ■ *Ki szeretne reagálni? Én fölirtam magamnak, hogy melyek azok a katasztrófák, amelyekre utaltam: a holokauszt, Trianon, a két világháború, a kommunizmus 40 éve, amelyek egyrészt feldolgozatlanok félig-meddig, másrészt a pesszimizta álláspontokat erősítik. Erről mi a véleményetek?*

PARTI NAGY LAJOS ■ Egyrészt tetszenek mondanivalójával remekműveket az irodalomból, amelyek hurraoptimisták? Azt gondolom, az irodalomban mindig van egy nagy adag székszis a múlttal és a jövővel kapcsolatban, mindenképpen van benne valamiféle kritikusság, gyanakvás a történelemmel szemben. Már csak azért is, mert az irodalom pontosan tudja, hogy ezeknek a narratíváknak mennyire ingatag az igazságtartalmuk, és hogy egyáltalán az igazság mennyire nehezen körüljárható. Másrészt pedig ez a század, ami nekünk adatott volt, csak amit Németh Zoli itt felsorolt, és még lehetne folytatni... Miért is kéne olyan vad optimizmussal viszonyulni a nemzetünk vagy a térségünk történelméhez a holokauszt után? És az után, hogy a holokauszt után ötven évvel egy echte náci párt ül a parlamentben és zsidózik, ahogy a száján kifér? Mitől lenne ez a nagy optimizmus bennünk? Vagy például mitől lett volna a két világháború közötti hivatalos keresztény-nemzeti propagandának vagy történetírásnak más az alapszólama, mint a Trianon fölött érzett rettenetes sérelem, amely egyrészt jogos volt, másrészt pedig jól jött ösztintén szólva, hiszen erre föl lehetett rakni egy korszaknak a hivatalos identitását. És hát ez is egy sérelemből indult ki, és bizonyos fokig, mutatis mutandis ugyanez történik a 45 utáni hivatalos kommunista történetírással, hogy az is egy történelmi eseményre teszi föl mindenestül a libidóját, mint a nemzet, pontosabban az ellenkezőjére, mert egyfelől fel van szabadulva, másfelől meg van szállva. De mind a két időszakot alapvetően az jellemzi, hogy van egy csomó dolog, ami nem mondható ki, és ez a ki-mondhatatlanság mint az egész nemzetkaraktológianak a fő mintázata beépül a nemzetbe. Beépül az elhallgatásainkba, hol zsarnokság van, ott zsarnokság van... Tehát eltelik egy évszázad Magyarországon, ebből tekintsük az első tizennégy évet nagy jóindulattal demokráciának, és utána még van három 1945 és 1948 között, és akkor marad még a végére tíz. És a többi azért elég durva. Én inkább az optimizmuson csodálkoznék. És még egy mondat: nincs olyan pesszimizta irodalmi mű, ami ha jól van megírva, ne keltene az emberben bizonyos mértékig az ujjongásig menő optimizmust, hogy igen, ezt meg lehetett írni!

Hogy igen, van, aki ezt meg tudta írni. Hogy akár milyen szörnyű, a *Sorstalanság* tárgya, jó, hogy megíródott, és mondhatom Závada regényeit és sok más is. A könyvek abban az olvasóban csinálnak rosszkedvet, aki az irodalmat kizárólag szomorú vagy vidám történetek mentén olvassa. De akkor ne irodalmat olvasson, hanem Best magazint vagy dokumentumfilmeket nézzen. Igen, az irodalom ilyen, és pontosan ez a jó benne, különben már régen nem lenne, azt gondolom.

GÖRÖZDI JUDIT ■ Azon gondolkodom, hogy ez-e a jó fogalom: optimista és pesszimista. Arra a jelenségre, amire te utalsz, a szociálpszichológia egy más kifejezést használ, az „áldozatszerp” fogalmát. Nem azt mondják, hogy a magyar történelemről szóló történetek pesszimisták lennének, hanem hogy maga a narratíva mint struktúra az áldozati szerepet hagyományozza, sulykolja, közvetíti az olvasók felé. Erre vonatkozóan készült is egy felmérés – László János ismertette a Történelem-történetek című könyvében, mindenkinek nagyon ajánlom – amely szociálpszichológiai szempontból elemezte egyrészt magyar történelmi regények, másrészt tankönyvek, harmadrészt pedig a sajtóban megjelent írásk történelmi narratíváit. Nyilván nem ez az egyetlen eredménye ennek a kutatásnak, de a történelemnek az áldozati szerep felől való megközelítése, az áldozati szereppel való azonosulás eléggé tipikusnak mutatkozott. Különösen érdekes, hogy mindez nem feltétlenül tartalmi vonatkozásokat jelent, hanem nyelvi és szövegstrukturálisakat, illetve narratívákat. Ami pedig az irodalom terepe. A kérdés pedig az, hogy a struktúra és a nyelv által, azáltal, hogy hogyan jelenítjük meg a történelmet, hogyan kapcsoljuk össze a történelmi eseményeket történetté, hogyan „meséljük” el, ott lehet-e valamit igazítani. Lehetséges-e kilépni ebből az átörökített sémából, és egy picit más irány mentén gondolkodni? Miközben azt is gondolom, hogy a az elmúlt két évtized történelmi tárgyú regényei pontosan ezzel próbálkoznak, különböző javaslatokat tesznek. Érdekelne a szerzők véleménye is, jól gondolom-e.

ZÁVADA PÁL ■ Van többféle lehetőség. A történelmi tényeket kifordítva, nem csúfolódva, játékosan, átígazítva, amolyan ál-történelmi regények írása – az is egy lehetőség. Parabolák írása.

Vagy mondjuk a humor, amelyik borzasztó nagy hatású elem: persze a *Švejk* után elég kockázatos egy olyan történelmi regényre törekedni, amelyik valahogy képes nemcsak hogy elkapni azt a fajta hangulatot, vagy igaz szálát vagy egy olyan írásmódot, amelyik hasonló olvasatra tesz ajánlatot.

Az újabb, a modernebb történelmi regények a maguk módján mindenképpen el akarnak lépni, már a jobb művek, nyilván, abból a hagyományos sémából, amelyik megmutatta, hogy a magyarság rendkívül hősi, iszonyúan becsületes, szavatartó és mégis pechje van, mert körülötte csupa ordas lelketű nemzetek ólálkodtak, és mindig a vesztünket akarták, és ránk törtek, és rabigákba hajtottak bennünket – egyikbe a másik után. Ennek a példái akár a 19. századi romantikus, akár a két háború közötti más ideológiákkal átfűtött, akár a szocialista realista művek nagy többsége. Ma már olvashatatlanok, kudarcra vagy feledésre vannak ítélve.

Az újabb próbálkozások egyrészt a nézőpontváltással dolgoznak, nem csak egy pontról, a szenvedő magyarság fájdalmas nézőpontjából próbálják megnézni az egészet, hanem váltogatják a nézőpontjukat, sőt, ugyanabban a pontban is meglepően találnak nemcsak áldozatot, hanem tettest is. Vagy akár ugyanabban a figurában találnak ilyet. Vagy egy gondolkodásmódban, egy viselkedésben. Az élettörténetek egyszerűen telis tele vannak iszonyú összetett, és néha nagyon mulatságos történetekkel. Hadd mondjak el egyet.

Én ugye írtam a *Kulákprést*, amiben a saját családomnak a története is benne van, a falunk története mint szociográfia. Apámat sokszor kikérdeztem mindenféle történetekről. Arról is, hogy jöttek az oroszok, és bejöttek a tanyára, és nagyon megijesztették a nagymamát, mert falhoz állították, mert kolbászt adott nekik és azt csípősnek találták – hogy meg akarja őket mérgezni. Hogy ekkor hogyan viselkedtek. Hogy a komcsik mit csináltak, elvették a földjeiket. És most derült ki – tavaly meséli az apám –, hogy hát voltak orosz katonák, akik ott maradtak a tanyavilágban, és nem mentek tovább a fölszabadító csapatokkal, valahogy dezertáltak. Kicsit raboltak a tanyavilágban, de az egyik az a szomszéd családba beépült, mert ott voltak szép fiatal lányok, és úgy válogathatott közülük. És az egyiket meg elvette feleségül egyszer csak. És még nagy lakodalmat is csaptak. És az orosz katonák szerzett mindenféle helyekről csizmát, meg mennyasszonyi ruhának valót. Azt megvarratta. Öltönyt varratott magának. És apámat kérdelem – te ezt honnan tudod? Mert ő mint 14 éves gyerek átjárt a szomszéd tanyáról, rendszeresen bulikat csináltak. Ezek a katonák tudtak ott zenélni és italt szereztek, és a fiatalok, ha összejöttek, táncoltak, énekeltek, nagy murikat csaptak. Végül annak a csúcspontján ki volt tűzve ez a lakodalmat, ahová mindenki hivatalos lesz. És akkor az apám azt mondja, hogy az orosz mindenkinek megtaláltatta a csizmáját, mert a szomszédban volt a laktanyának a cipészműhelye, meg a szabóság, ahol varrattak ruhát. És hát kibökte az apám, hogy megkérdezte tőle is, te meg a lakodalomba miben akarsz jönni, hát nincs is télkabátod. Mondta: nincs. Akkor varratott neki egyet, az a szovjet katonatiszt, apámnak, valami tisztis posztóból varratott neki télkabátot, meg csináltott neki csizmát. A szomszéd gyerekeknek. És ezt eddig miért nem mondtad? – kérdeztem.

Ezt most csak azért hozom fel, mert egy friss példa, és valahogy nem illett bele az eddigi narratívába, amit eddig mesélt nekem erről az egészről. És nyilván telidesteli volt hasonlókkal minden család történet. Persze az ember nem naiv, és el tudja képzelni, hogy nem csak ilyen derűs történetek, hanem tragikus történetek is vannak, amik más oknál fogva nincsenek elmesélve.

Úgyhogy az, hogy séma szerint állítjuk fel a világtörténelemről alkotott képünket, vagy úgymond meg akarjuk örökíteni a mi diadalmas vagy keserves, de mégis becsületes élettörténetünket, családtörténetünket, falutörténetünket vagy nemzetünk történetét, amelynek mi most a tetején ülünk, és ebből akarunk műveket alkotni, hát ez így már nyilván nem megy. Hanem, ha érdekel bennünket a történelem, akkor ássunk a mélyre, és aztán pedig ügyesen szelektáljunk, hogy mit és hogyan írunk meg, és milyen írói megformálási módszereket vállalhatunk, mert ebben aztán nagyon el lehet tévedni, el lehet süppedni, és el lehet unalmasodni. Ez is fenyegeti a különféle történelemmel foglalkozó írásművek szerzőit.

FÖLDES GYÖRGYI ■ Kiegészíteném egyrészt egy hasonló történettel. A nagymamámmal – a másikkal – nagyon keveset lehetett beszélni Auschwitzról, általában annyi jött le, hogy megnéz szívesen dokumentumfilmeket, de utána nem tud róluk beszélni, és nem tud aludni tőlük – hogy már ezek is traumatikus élményt jelentenek a számára. Egy összefüggő narratívát erről nem tudott nekünk előadni, ezért én ezt gyerekkoromban magamban teljes egészében egy borzasztó történetként állítottam fel, arra a néhány pillére támaszkodva, amit mégiscsak megtudtam tőle, és már felnőtt voltam, amikor kiderült, hogy például amikor Békéscsabán várták a transzportot, akkor a csendőrök nagyon rendesek voltak velük, valamelyest segítették őket (például ételt csempészték be nekik). Ilyenek valóban voltak, de ez most csak egy zárójeles közbevetés volt.

Azt szerettem volna mondani, hogy ahogy távolodunk ezektől a traumáktól, mind Trianontól, mind a holokausztól, ezeket a következő írógenerációk már kevésbé átélt élményként adják át nekünk. Persze ehhez hozzátartozik, hogy Kertész *Sorstalanság*ában is ütközik egymással az átélt élménynek minden borzalma azzal a szenvedő hanggal, ahogy elő van adva, van egy hasadás a kettő között, de azt lehet látni, hogy például

HALBWACHS, Maurice
Az emlékezet szociális feltételei
Ikva, 1995

KOSSELECK, Reinhardt
Elmúlt jövő.
A történelmi idők szemantikája
Atlantisz, 2003

ASSMANN, Jan
A kulturális emlékezet
Atlantisz, 1999

LÁSZLÓ János
Történelem-történetek
Bevezetés a narratív szociálpszichológiájába
Akadémiai, 2012

BERKOVITS György
V. és U.
L'Harmattan, 2013

a poszt-holokausztirodalomban, vagy tágabban a poszt-traumás irodalomban a második-harmadik generáció már egyre távolabbról néz rá erre az élményre, és ezt különböző írói megoldásokkal próbálja realizálni. Az egyik megoldás például éppen Závada Pálnál a polifonikus szerkesztésmód, tehát hogy a különböző dokumentumok, áldokumentumok vagy fotók alapján – amik ugye valós fotók, de a történetben ezek fiktív fotókká válnak –, illetve különböző narrátorok nyomán, ezek sokszínűségén és polifóniáján keresztül tulajdonképpen ennek az egésznek a sokrétűségére látunk rá. Ebbe beleférnek az úgynevezett pesszimizista hangok, de időnként olyan történetek, olyan sorsok is, amelyek valamilyen módon mégiscsak oldják ennek a feszültségét.

Vagy egy másik példa, aki ugyan nem magyar író, de egyrészt magyar származású, másrészt a magyar történelemhez kapcsolódó történetet ír meg: ez Clara Royer, [a *Saul fia* forgatókönyvírója – a szerk.] akinek a *Csillag* című regénye tulajdonképpen az unoka szemszögéből néz rá a holokausztra. Nála is fontos, hogy a másod- és főleg a harmadgenerációnál ez a téma egyfajta nyomozásként és identitáskeresésként merül fel, annyira nem a saját élménye már, hogy gyakran nem is tudja, mi történt, ezért fel kell derítenie. Tehát ettől van egyfajta távolságtartás, miközben a saját identitáskonstrukciójába mégiscsak belejátszanak ezek a dolgok...

És még egy gondolat: hogy a távolság, vagyis az időbeli távolság nyilván amúgy is mindig oldja a traumát, amivel kapcsolatosan meg az jutott eszembe, hogy Darvasi történelmi regényei, vagyis idézőjelben „áltörténelmi”, vagy „történelmietlen történelmi” regényei pedig már olyan szinten polifonikusak, ráadásul egyfajta hedonizmus és hihetetlen ironia is érzékelhető bennük, hogy az úgynevezett pesszimizista világlátástól meglehetősen távol állnak.

A múltidézés zászlóshajója-e Közép-Európában az irodalom?

PARTI NAGY LAJOS ■ Van egy nagyon pofátlan kérdésem, hogy például egy kortárs és a jelen eseményeit elbeszélő regény a születése után 35 évvel történelmi regény-e. A *Termelési-regény* konkrétan. Tehát a *Termelési-regényt* tekinthetjük-e a maga sajátos módján történelmi regénynek, hiszen a mai olvasó echte a 70-es évekkel szembesül. Ez az egyik, amit kérdeznék, illetve megfontolásra ajánlanék. Az irodalomban a jelenkorú könyvek előbb-utóbb történelmivé változnak, és olykor nem is marad meg belőlük több, mint a koruk a megidézése. Erre a két világháború között számtalan példa van, hogy mondjuk az irodalmi értékük finoman szólva nem túl erős, de azért egy kornak valamilyen módon – minél realistábbak, annál pontosabb – dokumentumai.

A másik pedig ez a kérdésfeltevés, hogy tehát „Múltidézés az irodalomban”, mintha sugallna valamit, valami olyasmit, hogy mintha az irodalomnak volna a dolga ez a múltidézés. Ez egyrészt valóban igaz, másrészt pedig úgy nem igaz, hogy ez a feladat elsősorban az irodalomé és a művészeté, szövművészeté volna, főleg egy olyan korban, amelyben létezik történettudomány mint száraz

dolog, másfelől létezik egy nagyon-nagyon nedves ága a történelemtől való beszédnek az ismeretterjesztő folyóiratokban, tévésorozatokban. Azt gondolni, hogy a műtfeldolgozásnak a zászlóshajója momentán Közép-Európában a szépirodalom volna, azt én egy pötty túlzásnak gondolom. Még akkor is, ha szép túlzás. És most én pont a Závada Pali ellenében mondom, aki viszont sokat tett azért, hogy ne így legyen, hiszen a könyvei nagyon fontosak, a *Természetes fény* pedig végképp. De ettől még a múltat nem kizárólag a szépirodalom segít feldolgozni. Tulajdonképpen nem tud egy valamirevaló író már úgy írni, hogy ne tartozzon bele valamiféleképpen a műtfeldolgozás narratívájába, vonulatába. Mert hiszen beletartozik a családi múlt, beletartozik az emberi lélek múltja és így tovább. Aztán pedig eltelik tíz-húsz év, és ezek mind történelmi regénnyé válnak. Ezzel lehet, hogy csak annyit akartam mondani, hogy milyen parttalan a tárgy.

GÖRÖZDI JUDIT ■ A konkrét kérdésekre reagálva: ahány definíció, annyi válasz. A történelmi regényt nagyon sokféleképpen lehet definiálni, és a meghatározástól függ, hogy beletartoznak-e azok a művek, amelyek nem történelmiként íródtak, de az olvasók számára már történelmi regényként működnek, vagy pedig nem tartoznak bele. További kérdés lehet, hogy melyik az az időmomentum, amitől számítva történelminek érzünk egy regényt: a második világháborús történet az már biztosan történelmi regény, de a 70-es, 80-as évekből való az történelmi regény-e vagy sem. Szubjektív választ adok: az én definícióm szerint az a történelmi regény, amelyik a történelemtől valamiképpen gondolkodik. Valamiképpen közvetíteni akar egy történelemszemléletet, sőt kérdéseket tesz fel a történelemszemléletünkkel/történelemszemléletekkel kapcsolatban. És ebben lehet szerepe az emlékezésnek és az emlékezetnek. Az emlékezés teszi lehetővé a régmúlt esemény megközelítését, egyben kijelöli a hozzáférés korlátait is, a számomra izgalmas szövegek láttatják is az emlékezés feltáró és egyben lehatároló munkáját. Az emlékezet pedig a régmúlt esemény megformált, narratíván kidolgozott változatát archiválja.

FÖLDES GYÖRGYI ■ Én inkább dokumentumregénynek nevezném, ami szépen lassan eltávolodik tőlünk az időben, és egyfajta dokumentumként tekintünk rá. Korjellemező magyar próza... Ebben az értelemben, tehát valamilyen szinten a saját korának a dokumentuma.

De nem is erről akartam beszélni, hanem, hogy a történettudomány kitüntetetten foglalkozik a történelemmel, és talán a történettudománynak az újabb alakulásai, miszerint többek szerint nem beszélhetünk nagy elbeszélésekről, és tulajdonképpen a mikrohistoria, vagy a mikrohistoriák kerülnek előtérbe, a kis elbeszélések: az elbeszélőknek a visszaemlékezéseiből, szemtanúknak az elbeszéléseiből leszűrt tanulságok egymás mellé állítva egyfajta mellérendelésben. Azok mintha autentikusabban tudnának közvetíteni a történelemtől, mint amikor egyetlen nagy elbeszélésbe rendezték ezt az egészet. Az irodalom szerintem ehhez közelebb áll: tehát mikor egy adott regényben a narrátor visszaemlékszik

a saját élettörténetére, és azt számunkra elbeszéli, illetve hogy a szerző valamilyen módon egy adott szereplőnek az életét meséli el, abba helyezkedik bele, és ennek megfelelően alkot meg valamilyen narratívát, illetve amikor maga a regényszerkezet is egy polifonikus struktúra – ez tulajdonképpen a történettudománynak a mostani szemléletéhez áll közel. Úgyhogy ilyen értelemben az irodalom tulajdonképpen, és a kortárs irodalom nagyon autentikusan tud a történelemhez nyúlni.

NÉMETH ZOLTÁN ■ A történelemmel való foglalatosság nagyon nem ártatlan dolog. Mert abogyan egyetlen ember életét, úgy a történelmet is rengeteg nézőpontból lehet megfigyelni, és egész egyszerűen dönteni kell. Én erre a felelősségre szeretnék rákérdezni, hogy tehat dönteni kell a hangsúlyokat illetően, a nézőpontokat illetően. Véleményem szerint a történelemtől való megszólalás mintha fokozottabb etikai megszólalássá minősülne, mert hiszen tudjuk, hogy minden szöveg manipulál. A történelmi regény is manipulál, az író, a szerző is manipulátor ebből a szempontból. Arra szeretnék rákérdezni tehat, hogy a történelem önmagát írja-e a regényben vagy tudatos választás eredményeként jön-e létre.

ZÁVADA PÁL ■ Hát én jó ideje foglalkozom ezzel, és én magamnak ugyanezt a kérdést már régóta föl szoktam tenni. Kicsit másképpen. Vagy leegyszerűsíttem pl. arra, hogy ugyan mit válasszak megírnivalónak, és hogy válasszam ki azt, hogy ehhez milyen megformálást találok ki. Illetve hát, hogy mi fogja nekem vezérelni itt ennek a fajta nem ártatlan játéknak az üzése közben az én választásaimat, hogy mik befolyásolják, mik és merrefelé hajlítják el. Mert, ahogy mondd, ez teljesen igaz, hogy ez nem véletlen, nem csak úgy adja magát, hogy csak kezd el, és a történet majd sűg, hogy mit akar. Hát igen. Néha sűg, néha nem. És persze én, mint volt szociológus, társadalomtörténettel foglalkozó, sokat interjúzó ember, aki az élettörténeteket tisztelni szoktam, én azért óvakodom attól, hogy nálam mondjuk a szabadságharc győzőn, nem úgy, mint „Bracánál”, ugye ahogy mondta egy kollégája egy íróársának, aki szocialista-realista győzelmi regényt írt fölhevülve a szabadságharcról. Tehát én szoktam így tartani magamat bizonyos történelmi tényekhez, ami nem azt jelenti, hogy akkor az ember minden ponton és minden figurában a szociológiai átlagot – ami rettenetesen unalmas – célozná meg, akár mint értékrendet, akár mint élettörténeti következményt, akár mint honnan hová jutást stb. Ilyen átlagot keresni, úgy építeni fel hősöket, hát ez nem célravezető. Hogy mi szelektál, vagy mi vezérel, erre azzal a fogalommal felelnék először is, hogy a szűgyen. Ami nekem megindítja a lelkiismeretemet, és nem hagy nyugodni. Tehát olykor az ember –, ha vétkes benne, ha nem – egyszer csak találkozik valamilyen problémával, vagy valamilyen eseménnyel, vagy egy élettörténeti fázissal, ami találkozik valami papírral, dokumentummal, nem tudom mivel, és áthatja a szűgyen. Amit a legkínosabb boncolgatni, amit a legnehezebb elmondani, amit a legkevésbé szívesen vallok be, magamról, családomról, falumról, hazámról, véreimről, magyarokról és nem magyarokról, az igazat. És persze a szűgyen valahogy oldódik, ha ilyen kreatívan közelítünk

hozzá, akkor valamiféle munkaláz kapja el az embert és akkor valami mást érez.

A nagyon-nagyon nyúlós félmúlt, amiből még kint sem vagyunk

NÉMETH ZOLTÁN ■ *A másik kérdéssel Parti Nagy Lajoshoz fordulok. A magyar irodalomtörténet-írásban folyton felvetődnek olyan kérdések, hogy bizonyos korszakoknak nincs helyük a magyar irodalomban. Vagyis hogy nem íródik meg az 1956-os forradalom regénye, nem íródik meg a Kádár-rendszer regénye stb. Az előzőekben felvetődött az önéletrajzság kérdése, a fikció kérdése, és a hullámzó Balaton kapcsán még erőteljesebben kérdeztünk rá erre. Egy fiktív sport kontextusába helyeződik ugyanis az elbeszélés sztorija, hiszen a versenyzabálás elvileg nem létezik, vagy legalábbis nem ebben a formában, mégis: ebbe a viszonylag rövid elbeszélésbe befér az egész Kádár-rendszer. Nem véletlen, hogy a Taxidermia című filmben mennyire fel lehetett építeni ebből egy világot. Hogyan működik ez? Veszünk egy nem létező tárgyat, belehelyezük egy korszakba, és akkor hirtelen ez előbb olyan dolgokat, amelyeket egy realista műben, realista nyelven nem lehet megírni?*

PARTI NAGY LAJOS ■ Ez speciálisan egy teljesen realista nyelv. Meg kell találni egy sportot, amelyik ha belegondolunk, nem sokkal brutálisabb, mint például a lökés vagy a tolás a súlyemelésben. A versenyzabálást sporttá kell formálni, és utána be kell tenni abba a nagyon markánsan létező keretbe, amely a létezett szocializmusnak a frázis-rendszere, intézményrendszere. Ilyeneket lehetne gyártani, legfeljebb nem minden sport lenne ennyire frappáns, mert az evés ebből a szempontból nagyon mélyen beletalál ennek az egésznek a gulyáskommunista és sekélyesen fogyasztói közepébe. Másrészt ez nyilvánvalóan nem egy történelmi novella és a *Taxidermia* nem egy történelmi film a dolognak ebben az értelmében. Valóban, a félmúlt, ez a nagyon-nagyon nyúlós félmúlt, amiből még szerintem kint sem vagyunk, ez az örök kádárizmus azért még kint van a Rákóczi úton és kísért bennünket. Erről az egészről én azt gondolom, merthogy én nem írok és valószínűleg nem is fogok történelmi regényeket írni, hogy talán pontosan ez a történelmi regénység az oka annak, hogy minden nemzedéknek az irodalomkritikusai és pláne az irodalomtörténészei valamiféle 19. századi furortól hajtva mindenáron 1000 oldalas nagyregényekben gondolják megragadhatni a történelemnek bizonyos kiemelkedő eseményeit, amelyeket a történettudomány vagy a közvélemény csomópontokként kijelölt.

Tehát hogy 56-nak nincs meg a regénye... Úgy gondolom, hogy így-úgy, a maga eszközeivel megvan, ha vacak is, attól még meglehet. Ráadásul ezek legyenek remekművek, mondja az irodalomtudomány. Ez egy nagyon szép és jogos igény, csak néha azt hiszem, a fától nem látják az erdőt. Tehát azt, hogy egy kor saját magát nagyon erőteljesen dokumentálja. Nekem erre a kedvenc példám, hogy Mészöly Miklóstól egész életében a nagyregényt várták, és ott volt az orruk előtt a nagyregény, egyetlen mű az egész, beszakad tőle az asztal: a szeniális novellagyűjteménye, a *Volt egyszer*

egy Közép-Európa. A nagy regény iránti igény mintha még mindig a 19. századi klasszikus nagy elbeszélés igényét jelentené be és képzelné el, de ez valószínűleg már nem történik meg. Ennek a klasszikus igénynek még a Nádas *Párbuzamos történetek*-je sem felel meg. Úgy gondolom, így, úgy, amúgy, de meg vannak írva ezek a korok, csak nem azon elvárások szerint, amelyeket esetleg az irodalomtörténet képzel. Ami még mindig a regényben látja a csúcst, a folytonosságot, az elbeszélhetőséget, amely fogalmakról tudjuk közben, hogy mennyire problémásak. És hogy mennyire nehéz ilyen nagyregényeket fölépíteni, mint például a Závadaé, a Nádasé vagy a *Harmonia Caelestis*. Ha csak valaki megnézi, hogy a 60-as, 70-es éveknek akár csak a novellairodalma mi mindent elmond arról a korról anélkül, hogy lenne akár egyetlen összefoglaló könyv, amelyik elmondaná azt, akkor ezekből ki-ki megtalálja magának azt a korszakot anélkül is, hogy nagyregények íródna róluk.

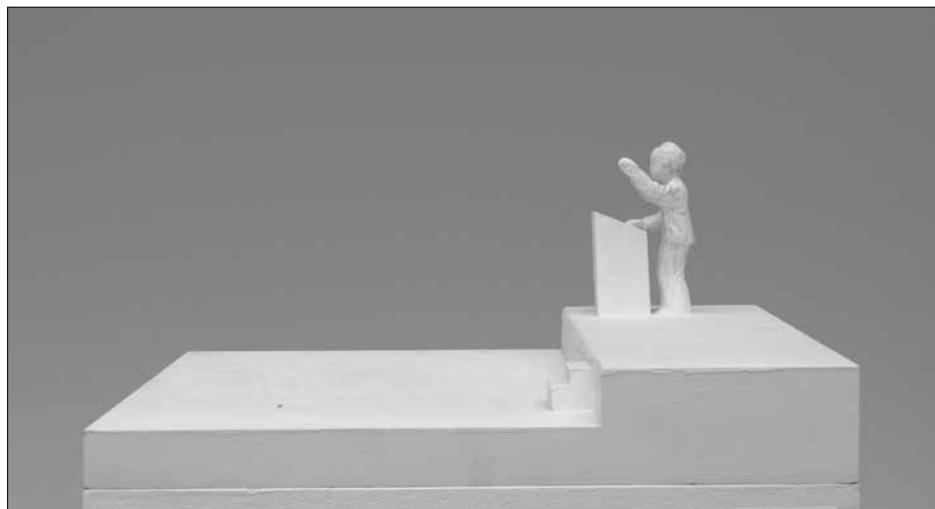
GÖRÖZDI JUDIT ■ Hogy megíródik-e „nagy”, fontos regény '56-ról vagy '68-ról? Azt gondolom, hogy nem egy regény íródik meg. Mert egy regény, akár milyen kitűnő, nagyszerű és alapos, egyetlen aktus a kollektív emlékezet építésében. Sok-sok kérdés tevődik föl a sok-sok irodalmi műben, és akkor ez kristályosodik valami felé, ami aztán a közös emlékezetben csiszolódik.

Még egy dologra reagálnék. Ez pedig az időbeli távolság. Nem csak az, hogy távolabbról jobban látunk, hanem hogy amikor visszanezünk, akkor mindig a saját kérdéseink mentén nézünk vissza. Tehát a visszanezésünkben a mai perspektívánk van benne. Minden egyes történelemről szóló szöveg a saját identitásunknak a kérdései mentén is fogalmazódik.

FÖLDES GYÖRGYI ■ Én akkor most még egy párhuzamos kérdést elindítanék. Azon gondolkodtam, hogy a Kádár-korszak regényeit, nagyregényeit megírni talán azért is lehetetlen egyelőre, merthogy valóban még egy kicsit ennek az örökségében élünk, és ezt leginkább groteszknak vagy abszurdnak látjuk. Az a kérdés, hogy lehet-e erre alapozva nagyregényt írni, vagy inkább csak valamilyen kisebb formába szorítható. Mint például az említett Parti Nagy Lajos-novella, a *hullámzó Balaton*, vagy eszembe jutott még Csaplár Vilmosnak az *Igazságos Kádár János* című regénye. Szóval annyira kihívja ezt a szatirikus vagy groteszk

vagy abszurd nyelvet és formát, hogy nem vagyok benne biztos, lehetséges-e nagy formákat megvalósítani ezzel az idősakkal kapcsolatban.

ZÁVADA PÁL ■ Eszembe jutott közben egy nagy regény a Kádár rendszerről, mindjárt elmondom, csak közben itt te azt mondtad Lajos, hogy az irodalomtörténet azt elvárja tőlünk – és egyrészt ez ugye egy műfajsvoniszta elvárás –, hogy regény legyen, lehetőleg nagy regény, reprezentatív és összefoglaló. Szerintem sokféle irodalomtörténet van és nem biztos, hogy mindegyik úgy várja el. Nagyon jó kis irodalomtörténetek vannak, irodalomelméletek, amelyek sokkal nyitottabbak arra, hogy ezekben az írói műhelyekben mi is születik valójában. Ha szerencsénk van, akkor meg fogják találni azt is, amit korábban egy ilyen reprezentatív nagy regénytől vártunk mint korlenyomatot. Annyit emlegettük már ezt a műfajt, eszembe jutott egy nagyregény, amit szerintem alig valaki ismer. Berkovits György írta, az a címe: *V. és Ú.* – egyik egy férfi, másik egy nő nevének rövidítése. A férfinak is megvan a családtörténete, a nőnek is. Tehát ez egyrészt egy történelmi regény, mert holokauszt regény is, de nem áll meg a háborúnál, a háború után, hanem ha lehet, még nagyobb elszánással és terjedelemben tárgyalja a Rákosi-rendszert, de még inkább a Kádár rendszert. Rengeteg vonatkozásban. Tehát ez egy extenzív regény, egy igazi, széles nagy regény, nagyon szigorúan van fölépítve, a privát fejezetei rímelnék a történelmiekre, a családtörténet ágbogait tekintve is, de a fölvetett problémákat illetően is. A Kádár-kori Budapest utcáiról, házairól, építészetéről, erkélyeiről, tereiről, zöldövezeteiről, üzleteiről, az értelmiség találkozóhelyeiről. Tehát rengeteg, rengeteg lenyomat van, amire Réz Pál főszerkesztő barátom azt szokta mondani, hogy hát honnan fogják tudni 50 év múlva, hogy hogyan éltünk mi, hogyha ti ezt most nem írtátok meg? Berkovits írt egy ilyen regényt. Nagyon sok minden felismerhető 20-30-40-50 évről ezelőttről. A Rákóczi út, erről jutott eszembe, kiemelt helyszíne ennek a regénynek. Extenzív, időnként busásan is, nem könnyű olvasmány, de hát ez lesz nagyon izgalmas, hogy hogyan tudunk rátekinteni egy olyan korszakra, amelyikből valahogy hiányzik a formátum, a nagyszabás. A Berkovits erre is talál nem egy, hanem sok választ. Nem akarom megfejteni, hogy mi mindenről akart szólni, csak szerettem volna felhívni a figyelmet egy nagyregényre.

Aleš Kauer

Könnyű rosszullet

Átútsz rajtam, mint valami rajz,
a csúcsos vonal a szolárisomat keríti körbe,
csak a szívvezérlésű szemet látom.
Vájd ki, buñueli kézmozdulatokkal,
mélyeszd ujjad a gödröcskébe,
míg a rajz nem lépi át a zárt szembéjék
küszöbét.

Hagyom, hogy elragadjon
a könnyű rosszullet.

Veled, mintha a bécsi Práterben lennénk,
a test piszokcsikjai oly gyorsan forognak,
bogy elvesztik az emberi alakot.

Derain, Balthus, Degas.

Nyomaik, lépéseik, színeik, ritmusaik,
az Albertina folyosólépcsői.

És odakünn szavak helyett Degas vásznáról
egy hattyú
úszik le, akár egy novemberi hópibe, mely
havat jelez.

Egyensúlyt lelsz a szakadékváros fölött,
lenn a lomba tömeg öblös lebelete lódörög,
árny, fény, árny, fény, árny,
mint ha az ujjak legyezőjével takarod el
a napot,
mint ha a lábad alá hull egy felbőkarcoló.

Fénnyel érkezel,
sötéttel mész el,
megtalállak,
nem találalak.

Arcodban a szemem
gödre, és
viszont.

És mindenütt iszonyú por,
a jelzés tünékeny körvonala.
Kimozdult súlypontom vagy.
Majdani zubanásom a szolárisra.

Csattanás!

Hirtelen megállsz,
az ellenirányba tett lépés úgy bat, mint egy
erélyes törlés.
Mintha minden egytől-egyig a múlté lenne.
Belém ütköztél,
mozgásba hoztál,
megadtad az irányt.

De ez még csak a kezdet,
és én már most érzem a bibáimat.
Ki szeretnék szakadni minden feltételes
mondat kontextusából,
melyek feltétele, hogy ne sebezzen.
Noha nincsenek véletlenek,
valamilyen öntudatlan erő azért csak van.
Föliutóm monsieur Teste-et, de akár
a Zárt paradicsomot is kinyitbatnám:
... olyan mozgás nem is képzelhető el, melynek
iránya és értelme ne lenne...

Az ember meg se próbálja a kételkedést,
csak zuban előre. Szeretni a bennem rejlő
gyilkos törekvések kiéléséért akarok.
Háború lesz,
olyan vagy, mint április,
egy háromfejű szövétnék,
akár egy sárkány.

CSEHY ZOLTÁN FORDÍTÁSA

A közép-európai térség irodalmi reprezentálhatósága

NÉMETH ZOLTÁN ■ Köszönöm, még rengeteg
kérdés felmerült bennem, de végezetül csak egy
utolsó. Mint tudjuk, a magyar történelem nem
csak és csupán magyar történelem, hiszen nem
lehet izolálni, mert hogy a környező nemzetekkel,
szlovákokkal, osztrákokkal, románokkal, néme-
tekkel, lengyelekkel, oroszokkal kölcsönhatás-
ban alakul. Az érdekelne tehát, hogy véleménye-
tek szerint ennek a különösen gazdag térségnek
lehet-e olyan irodalmi reprezentációját meg-
alkotni, ahol a nemzetiségi, vallási, etnikai, kul-
turális sokszínűség és az ezekből fakadó alá- és
fölrendeltségi viszonyok és érdekek egyaránt
megjelennek, illetve hogy a magyaroknál létre-
jöhet-e olyan önkritikus-önelemző múltfeltárás
a szépirodalomban, mint például a német ön-
vizsgálat. . .

PARTI NAGY LAJOS ■ Valószínűleg lehet, miért
ne lehetne, miért ne tudna valaki most, tíz év
múlva, húsz év múlva erre a térségre olyan szem-
mel rátekinteni, mint ahogyan Roth, Hašek vagy
Kraus tekintett a Monarchiára, ez elvben elkép-
zelhető. Ha én most elfogadom, ami a mai esten
kiderült, hogy nagyregényen azt értjük, hogy rop-
pant vastag, reprezentatív és kifejezetten a tör-
ténelemről szól, inkluzíve holokauszt és Trianon,
1956-ig még elmehetünk. . . Biztos hogy van ilyen,
és előbb vagy utóbb ennek meg kell történnie, de
hát először a kultúrájának kell megteremtődnie.
Egészen biztos vagyok benne, hogy komoly szak-
történészek egy zárt teremben a Kárpát-medence
országaiából egymással, ha nem hallja a sajtó
sem, illetve nem hallja a saját kormányuk, nagyon
sok dologról komolyan meg tudnának egy több
napos konferencián ha nem is egyezni, de némi
konszenzusra jutni. Abban a pillanatban, amikor
kitágítjuk ezt a kört, egyre nehezebb a dolog, és
valószínűleg az irodalomban is ez a helyzet. Eze-
ket a népeket azonban a nagy béke-tábor az elmúlt
évtizedekben inkább elzárta egymástól, mint-
sem hogy közelítette volna őket. És hát maguk-
tól olyan nagyon nem akartak egymáshoz közeli-
teni. A Szovjetunió nem tudta frigybe kovácsolni
ezt a térséget finoman fogalmazva, vagyis biztos,
hogy egy csomó időnek el kell telni. És még egy
mondat: ugyanakkor meg annyira végtelenül sok-
ágú, sokrétű ez a téma, hogy el nem tudom kép-
zelni, hogy egyetlen nagyregénybe hogyan lehet
ezt megcsinálni, de hát képzelje el ezt a Závada
Pali, én nem vagyok regényíró.

GÖRÖZDI JUDIT ■ Én sem tudom elképzelni.
Viszont azt látom, hogy rengeteg kísérlet zajlik
folyamatosan és párhuzamosan. Például abban
a kérdésben, hogy a nemzeti, vallási, etnikai, kul-
turális sokszínűség ugyanúgy a magyar történe-
lemnek a része, Darvasi László nagyregényei, Már-
ton László *Testvérisége*, Grendel Lajos könyvei,
Horváth Viktor *Török tükör* című regénye, vagy
Esterháznak az *Egyszerű történet vessző száz
oldal – kardozós változat* című szövege, amely
a történelem-történetek előbb felvetett strukturá-
lis jegyeit, sőt a történelmi regény műfajjegyeit is
szétszedi. A történelmi szerepek egyértelműségét,
a „ki az áldozat, ki a hős” kérdését például a *Har-
monia Caelestis* járja körül tanulságosan. Nadas

Péternek a *Párbuzamos történetek* című trilógiája
egyenesen arra kérdez rá, hogy mi a történelem,
és mi az, ami mozgatja. A sort lehetne folytatni.
Tehát ha az volt a kérdésed, hogy valamiféle szem-
benzés zajlik-e, akkor azt gondolom, hogy rend-
kívül intenzív módon zajlik. És Závada Palit csak
azért nem említettem meg, mert tudom, hogy
még szóhoz akar ő is jutni.

ZÁVADA PÁL ■ Én a felvetésednek arra a részé-
re reflektálnék inkább, hogy Közép-Európa meg
a szomszédaink, meg azokban az országokban
élők, amelyek határon túliaknak mondhatók, és
nem csak határon túli magyarok, hanem főleg ha-
táron túli nem magyarok. Mert a határon túli ma-
gyarokkal még szót értünk. Valamiféle közlekedés
van. Iszonyatos elmaradásaink vannak a szom-
szédok kultúráját, irodalmát, művészetét illetően.
Persze lehet mutogatni, hogy ez elsősorban a ti
dolgotok, akik ugye kisebbségiként a hidat képe-
zitek két kultúra között, de hogy mennyire fon-
tos volna az, ami mondjuk a Kalligram kiadónak
a hivatása, hogy Közép-Európa irodalmát egymás
nyelvére fordítja és adja ki.

Nyitni kéne. Sokkal-sokkal többet jó volna tudni
nem csak azért, mert ez kötelesség, hanem azért
mert élvezetet látnék benne. Ez jó volna nekünk
mindnyájunknak, lehetőség a kibontakozásra.

Jó volna, ha ez itt a kibontakozás felé menne,
nem pedig az elzárkózás felé, amelyre szintén van-
nak sajnos jelek. Meg az általános érdektelenség
és kultúrátlanlás. Mintha volna e tekintetben
némi alkonya ennek a Közép-Európa közös kultú-
rája című nagy elgondolásunknak.

NÉMETH ZOLTÁN ■ Köszönöm szépen a be-
szélgetést. Azt hiszem, nem volt tanulság nél-
küli. A prágai beszélgetés egy pontján konszen-
zus alakult ki, hogy a csehek nem is olyanok,
mint ahogy a Švejkben megjelennek, ez nem
Švejk nemzete. Egy másik helyen arról olvastam,
hogy Hrabal népszerűbb Magyarországon, mint
Csehországban, mert hogy a hrabali kisvilág sok-
kal inkább áll közelebb a kádári Magyarorszá-
gon felnövő olvasókhöz, és ez a vélemény vol-
taképpen kapcsolódik a prágai konferenciának
abhoz a megállapításához, hogy a kommuniz-
mus Csehországban volt a legkeményebb, mert
a térségben egyedül a cseh kommunisták bíttek
a kommunizmus eszméiben. Eszerint Szlovákiá-
ban nem is volt igazi kommunizmus, hiszen még
a kommunisták is templomba jártak. És való-
ban: a rendszerváltás után talán egyedül Cseh-
országban jelent meg egymásra torlóva a ren-
geteg addig kiadatlan, szamizdat könyv, volt
olyan szerző, akinek majdnem félúcat művét
adták ki egyetlen évben. Látszik, hogy az a törté-
nelem és irodalompolitika, amelyet mi egységes-
nek gondolunk, mennyire mást jelentett Magyar-
országon és mást Csehországban. Talán ennek
az egész kérdésnek a komplexitása is egyértel-
művé vált ebből a beszélgetésből.

Elhangzott a prágai BABYLON irodalmi
folyóirat „A múlt bennünk – múltfeldolgozás
a közép-európai irodalomban” c. visegrádi
projektjének magyarországi rendezvényén
a budapesti Szlovák Intézetben 2014. november
11-én. A beszélgetés lejegyzett, rövidített,
szerkesztett változata